

СЛИКА ПОЛИТИЧКЕ ПРОПАГАНДЕ НЕДИЋЕВОГ РЕЖИМА У НИШУ ТОКОМ 1942. ГОДИНЕ
КЛЉЕНА ИЗ УГЛА ЛИСТА „НОВО ВРЕМЕ“

Апстракт: Лист „Ново Време“ био је први покренути колаборационистички лист у Србији, са циљем да служи интересима како Владе Милана Недића, тако и интересима окупатора. Рад има задатак да, кроз осврт на текстове овог листа, прикаже како је Недићев режим, током 1942. године у Нишу, спроводећи пропагандно деловање, настојао да оствари циљеве попут одржања мира у народу, отклањања отпора према немачким властима, и најзад, преобраћања народа са југословенских друштвено-политичких традиција на искључиво националистички колосек. Кроз интерпретацију чланака из различитих сфера (политичке, друштвене, културне), указује се на главне карактеристике и елементе пропагандног деловања овог режима.

Кључне речи: пропаганда, лист „Ново време“, Ниш, колаборационизам, Влада Милана Недића, окупатор, народни зборови, национална политика.

Догађаји од 27. марта 1941. године, када је народним демонстрацијама и војним превратом одбачено приступање Тројном пакту, практично су одлучили судбину Југославије. Хитлеру је пружена прилика да изврши одмазду пре свега према Србији, за коју је сматрао да подржава и обезбеђује интересе Британаца који су и иницирали преврат. Уједно, тим нападом би се спречило да се повезивањем са Грцима и Британцима оформи један јединствени јужни фронт, као у случају Првог светског рата.¹ После силовитог удара Вермахта из ваздуха и са копна, и потписивања са Немачком споразума о примирју 17. априла, што је заправо значило капитулацију, започела је окупација Србије која ће трајати наредне четири године. Првобитна колаборационистичка управа, Савет комесара, врло брзо је замењена Владом народног спаса на челу са Миланом Недићем².

¹ Б. Петрановић, Србија у Другом светском рату 1939-1945, Београд 1992, 97.

² Милан Недић је рођен септембра 1877. године у Гроцкој. После завршених шест разреда Крагујевачке гимназије постаје питомац најпре ниже, а затим Више школе Војне академије. Учествовао је у Балканским ратовима и Првом светском рату, када је стекао чин пуковника, док је касније унапређен, најпре 1923. године у чин дивизијског, а потом 1930. године и армијског генерала. Као министар војни (август 1939-новембар 1940) био је против проруске и пробританске оријентације Владе и залагао се за чвршће везивање за Немачку. Током Априлског рата 1941. године Недић је био заповедник Треће групе армија, а након слома југословенске војске, интерниран је од стране Немаца, те ће провести 95 дана у својој кући, под немачким надзором. Када је код немачких власти и у домаћим политичким круговима постала очигледна потреба да се Савет комесара замени новом владом, Недић се наметао као најпогоднији избор за председника те владе, премда је такве предлоге он сам у почетку одбијао. Пре доласка на власт покушао је да изнесе Немцима захтеве који су се односили на то да Србија добије аутономију али и право на сопствене оружане снаге. Такође покушавао је да издејствује и проширење територијалних

Прилике у Нишу првих година окупације

Ниш је заузет 9. априла 1941. године и у њему је, због његовог стратегијског, привредног и политичког значаја, био изграђен чврст систем немачке управе. Крајем априла исте године организован је главни немачки управни орган за југ Србије, тзв. Фелдкомандатура 809 – Ниш, чије су службе координирале свој рад са службама Градског поглаварства, као и са окружним и среским начелствима.³ Током 1942. године на чело нишке општине постављен је изразити љотићевац Јован Чемерицић, и на том месту ће остати до краја окупације.⁴ Крајем 1941. и почетком 1942. године, у Нишу су стациониране бугарске дивизије, а прве године окупације је обележило и формирање логора на Црвеном крсту, у који су довођени партизани и они оптужени за сарадњу са њима, припадници ЈВУО, затим Јевреји, Роми али и угледни грађани Ниша попут индустријалаца, трговаца, учитеља и сл. Године 1942. организовано је бекство логораша, током којег су, пробијајући се преко бодљикаве жице, погинула 42 затвореника, док је у слободу побегло њих 104.⁵ Антифашистичко деловање и отпор домаћим и немачким властима утицаће на спровођење бројних одмазди и хапшења, која су често завршавана стрељањима на Бубњу.

Пропагандни апарат у Србији и лист „Ново време”

После окупације Србије, Немачка се усредредила и на организовање пропагандног апарата, као важног сегмента своје власти, па је у оквиру Пропагандног одељења Југоисток основан Пропагандни одред Србија, задужен за дефинисање мера које треба применити да би српски народ прихватио немачку окупацију.⁶ Са њим је своје деловање усаглашавало српско Одељење државне пропаганде, основано након формирања Владе народног спаса. Пропагандни рад Влада је спроводила преко окружних начелстава, која су служила као спона између народа и централне власти. У Нишу је 1942. године био формиран и немачки пропагандни одсек, смештен у Солунској улици бр. 2, у сврху контролisaња активности Недићеве владе на овом пољу, јер су све сфере пропаганде пролазиле најпре немачку цензуру.⁷

Једно од најзаступљенијих средстава пропаганде свакако је била штампа,

---

ингеренција своје владе тиме што би се из Независне Државе Хрватске издвојило 17 срезова и припојило Србији, али врх Рајха није разматрао било какву промену већ утврђеног стања. Тако је ипак, 29. августа 1941. године, уз одобрење немачких власти, формирана Влада народног спаса на чијем челу ће Милан Недић остати до краја окупације. Више: М. Мраовић, „Пропаганда владе Милана Недића (1941-1944)“, (необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Историја, 2015), 153-157; Б. Петрановић, н. д., 219-220.

³ Д. Дејановић и др, Ниш у вихору ослободилачког рата (1941-1945), Нови Сад 1968, 114.

⁴ Чемерицић је отворено позивао грађане да искажу послушност немачким властима, а током његовог мандата (1942-1944) општина је слала омладинце на рад у Борском руднику у корист окупатора. После рата осуђен је на смрт, а није познато место његове сахране. Види: Р. Петковић, Од кмета до градоначелника, Ниш 2012, 102.

⁵ Д. Мирчетић и Д. Дејановић, „Окупатор и контрареволуционарне снаге“, у: Историја Ниша, књ. 3 (ур. Д. Милић), Ниш 1986, 46.

⁶ М. Мраовић, н. д., 124.

⁷ Д. Дејановић и др, н. д., 316.

стога је у ратним околностима она прилагођавана политичким интересима владајућег режима. Колаборационистичка штампа у Србији имала је за циљ да код читалаца пројектује одговарајућу слику о животу под окупационим режимом, служећи се притом прецизно осмишљеним обликовањем информација које је објављивала. Тако је тренутни поредак представљан као једно ново раздобље препорода и враћања на пут правих националних вредности, а сарадња са Немцима као правац који треба следити. Један од најистакнутијих примера колаборационистичке штампе је свакако било „Ново време”, први дневни лист који су, након окупације, покренуле домаће власти, маја 1941. године. Тираж овог листа био је две стотине хиљада примерака, издавало га је Српско издавачко предузеће АД, и излазио је свих дана у седмици, сем понедељком.⁸ У њему су објављивани чланци из свих сфера живота – политике, културе, спорта, привреде итд, али виђени из угла квислиншког режима. У складу са тим пројектовали су жељену слику живота под окупацијом. У даљем тексту ће, анализом извештаја који се баве разним друштвено-политичко-културним догађајима у Нишу током 1942. године, бити разматрано како су такви догађаји коришћени за пропагандно деловање у окупираној земљи.

Пропагандна идеологија у говорима политичких првака

Чланак под називом „Лепа национална манифестација у Нишу, Комунисти су највећа зла нанели српском народу” доноси вест о прослави Ђурђевског уранка, који је организовала Српска државна стража Нишког округа.⁹ То имплицира да су и оружане снаге Недићеве државе биле стављане у службу пропаганде. Највећи део чланка посвећен је говору команданта области СДС у Нишу Боривоја Марковића, у коме се комунисти изричито декларишу као најнегативнији елемент у држави и друштву. „...Наш народ каже: "Ђурђев-данак хајдучки састанак", али то није састанак оних хајдука, пљачкаша и арамија, који пљачкају народ и отимају, то није празник оних шумских људи, оних бандита, који иду у шуму да чине зло своме народу, да руше пруге и телеграфске стубове, да обарају локомотиве и вагоне, да подмукло и из заседе убијају немачке војнике, да пресрећу жену која иде у варош у апотеку да купи лека своме детету и да јој секу руке и да је убију, да пресрећу жене и људе који долазе у варош да донесу намирнице становништву, па да им за то истестеришу вратове и однесу по које јаје. То није празник оних тзв. партизана који су се под маском тога имена камуфлирали, а уствари су најкрволочније комунисте, који чине зла дела српском народу. [...] Ви са митраљезима и пушкама у руци чувате свој народ од тих злотвора шумских. Зато је ово ваш дан, ово је наш јуначки дан.”¹⁰ Овде се запажа изразита антикомунистичка пропаганда и из текста се види да су комунисти описани најпогрднијим именима и епитетима, што свакако није случајно. Поред тога што се такав став потпуно уклапао у идеолошки контекст Недићеве владе, овде се ради и о типичном примеру лексике ратне пропаганде. Како Вуко Михаиловић сматра, циљ давања погрдног назива јесте да се код онога коме се

⁸ М. Мраовић, н. д., 332.

⁹ „Лепа национална манифестација у Нишу, Комунисти су највећа зла нанели српском народу“, Ново време, бр. 314, 13. мај 1942.

¹⁰ Исто.

порука преноси изазове осуда одређеног покрета, политике, идеје, па се тако у етикетању противника употребљавају термини као што су издајица, бандит, злочинац, банда разбојника и сл.¹¹ Истичући суровост противника кроз приче о покољу народа, пљачки, са посебним акцентом на убијању немоћних (деце, жена, стараца, свештених лица) код слушалаца се подстиче мржња и изазива отпор.¹²

Најзаступљенији вид пропагандног деловања у народу била је „жива реч”, односно непосредно обраћање представника власти на различитим манифестацијама, као што су народни зборови, предавања, прославе и сл., што и није необично с обзиром на проценат неписменог становништва у то време. Уз то, како су до Владе из округа стизали извештаји о опадању поверења у народу према режиму и све већој пасивности становништва према позивима власти, одлучено је да се раду на терену посвети већа пажња. Тако у „Новом времену” наилазимо на низ чланака који извештавају о појачаној пропагандној активности и говорима које су држали представници локалних власти, али и министри владе на зборовима и другим манифестацијама.

Зборови су одржавани углавном на трговима, где се могао окупити велики број слушалаца. О једном таквом скупу извештава чланак у коме аутор пише о одржавању збора на позоришном тргу у Нишу.¹³ Отворио га је окружни начелник Чедомир Младеновић, а затим је говор одржао бивши министар Душан Пантић.¹⁴ У његовом излагању уочава се пропагирање неких од основних мотива политичке идеологије владе Милана Недића, као што је антијугословенство, али и антисемитизам, којима стоје супротстављени национални дух и национално јединство. „Идеја југословенства толико нас је запојила и занела да смо престали да водимо једну националну политику, заборавили смо подизање омладине у српском националном духу, баш онда када смо требали да наставимо пуном паром у том правцу. После те велике погрешке отворили смо широм врата у нашој домовини свима јеврејским и међународним хохштаплерима који су нагрнули у нашу земљу да на лак начин дођу до великих и тешких пара. Почеле су разне велике афере. [...] Држава Југославија је тим корупционашким аферама била оштећена са преко 45 милијарди динара. Ми смо доживели у Југославији да се скоро једна половина народног богатства и капитала налазила код 75.000 Јевреја које смо имали. Рачунало се да тај јеврејски капитал износи 150 милијарди динара. [...] Данас, када је у питању да ли ћемо ми Срби постојати као нација или ћемо бити дефинитивно уништени, први услов за стварање будућности Србије јесте: рад, ред и апсолутни мир у земљи.”¹⁵ Краљевина Југославија је представљена као погубна по национални идентитет и као погрешан пут којим се до тада ишло. Овде се посебно треба осврнути на питање антисемитизма и његово место у идеологији и пропаганди Недићеве владе. У складу са својим колаборационистичким карактером, Влада је прихватила немачку слику и став о

¹¹ В. Михаиловић, *Пропаганда и рат*, Београд 1984, 89-90.

¹² Исто, 93.

¹³ „Збор б. министра Душана Пантића – У један јединствени српски фронт“, *Ново време*, бр. 337, 9. јуни 1942.

¹⁴ Душан Пантић је за време Савета комесара био комесар пошта и телеграфа. Види: М. Мраовић, н. д., 130.

¹⁵ „Збор б. министра Душана Пантића – У један јединствени српски фронт“, *Ново време*, бр. 337, 9. јуни 1942.

Јеврејима као кривцима за све недаће у Европи. Пропаганда у Србији је настојала да прикаже везу јеврејства са другим, исто тако искључиво непријатељским чиниоцима, као што су масонство, демократија и комунизам.¹⁶ У чланку се Јевреји представљају кривцима за економску пропаст земље, и према томе, формира став да се против њих мора нешто предузети како се грешке не би поновиле. У Нишу је пре рата било око сто јеврејских породица, са укупно око 352 члана,¹⁷ али је њихова судбина после 1941. године била углавном везана за логор на Црвеном крсту и Бубањ. У даљем тексту чланка говорник позива на јединство и слогу, под заставом Милана Недића. „Позивам вас, браћо, да се сви сврстамо под један јединствен српски барјак у један јединствени српски фронт. Живео генерал Недић! Живела Србија!”¹⁸ Посебно је наглашено да је уследио буран поздрав на помен Недића. На крају се окружни начелник захвалио Пантићу на „лепом и документованом” говору.

Осим у самом граду Нишу, требало је пропаганду спроводити и на селу, јер је било неопходно да се и сељачком слоју становништва приближе и наметну идеје колаборационистичке владе, како би се сељаци приволели на сарадњу и искључила свака могућност отпора према окупационом режиму. Једна од мера коју је у том циљу спровео нишки окружни начелник, било је оснивање „Пропагандног одбора за везу између села и града” 19. априла 1942. године, а у његов састав ушли су виђенији грађани и доказани националисти.¹⁹ Као најчешћи вид пропаганде, на територији Нишког округа организовани су народни зборови. На таквим скуповима окупљено становништво је обавештавано о приликама у земљи, о раду владе и државној политици уопште као и о догађајима од општег значаја.²⁰ У чланку „Жива акција у народу”²¹ извештава се о народним зборовима у селима Попшици и Лалинцу, Сврљишког среза, а као главни говорник помиње се Марисав Петровић. Он је био командант Петог добровољачког одреда, са којим је почетком марта исте године стигао у Ниш из Чачка, по налогу председника Владе. Овај одред се посебно истицао у погледу фашистичког деловања.²² Петровић је говорио о прошлости и духу српског народа, али и позивао народ „да се чува туђинског јеврејског утицаја”. Још један текст у „Новом времену” сведочи о живој пропагандној активности у нишким општинама током јула 1942. године, и то у „русанској, малошишкој, нишкобањској и неким другим селима”, када је на народним зборовима срески начелник истакао да је неопходно очување реда и мира, као и унапређивање пољопривреде.²³ Положај сељака је био тежак јер треба узети у обзир чињеницу да су они имали обавезу према окупатору у виду реквизиције пољопривредних производа с једне стране, а са друге стране према домаћим властима продају истих по ниским, прописаним ценама, тако да је њима

¹⁶ М. Мраовић, н. д., 527.

¹⁷ Д. Дејановић и др, н. д., 263.

¹⁸ „Збор б. министра Душана Пантића – У један јединствени српски фронт“, Ново време, бр. 337, 9. јуни 1942.

¹⁹ Д. Дејановић и др, н. д., 316.

²⁰ М. Мраовић, н. д., 257.

²¹ „Жива акција у народу“, Ново време, бр.365, 11. јули 1942.

²² Д. Дејановић и др, н. д., 318.

²³ „Конференције по нишким селима“, Ново време, бр. 365, 11. јули 1942.

заправо остајало тек толико да прехране себе и породицу.²⁴ Зато је путем пропаганде требало држати под контролом и становништво на селу, јер се и код њега услед тешких околности и оскудице могао јавити отпор.

У тексту је до сада већ било говора о томе да су пропагандна предавања држале угледне личности, чиме се тежило да излагања добију на значају и ауторитету, па су у такве мисије одлазили министри, чланови владе, начелници округа и сл. Један од њих био је Милан Аћимовић, министар унутрашњих послова у Недићевој влади.²⁵ Током јула 1942. године боравио је у Нишу и том приликом одржао неколико говора и конференција, о чему пише и „Ново време”. „*Ви ћете дати Србији нове снаге, нов дух и нов полет*, рекао је министар Аћимовић нишким омладинцима” гласи назив чланка који овај лист доноси у свом издању од 1. јула 1942. године.²⁶ У њему се говори о посети министра нишким четима Националне службе за обнову Србије током њиховог рада на подизању и ојачавању бедема за одбрану Ниша од поплаве Габровачке реке. Национална Служба била је једна од репрезентативних установа колаборационистичког режима, са задатком промовисања култа рада, који је у Недићевој политици био врло заступљен. Као организација основана је крајем 1941. године, са циљем васпитног деловања на омладинце путем рада. Национално васпитање младића вршено је путем идеолошко-политичких предавања и културних приредби, чији су организатори били обвезници. Служба је имала сврху да се, пре свега градској омладини, приближи физички рад, и да се она научи да га цени.²⁷ У прилог томе сведочи део где министар каже: „Треба да се научите и да радите, јер као познаваоци рада, умећете да рад цените, јер само онај који познаје рад, зна да га цени онако како он то заслужује и да му да оно место које рад по своме значају и заслужује. Уложите све своје младе снаге, како умне тако и физичке да бисте са своје стране пружили користи српском народу и мајци Србији. [...] Ви треба такође са своје стране да придонесете да у земљи буде ред и мир, јер само на тај начин можемо сачувати свој народ”²⁸.

У настојању да раскрсти са југословенским тековинама, власт је у своје пропагандно деловање уносила отворено непријатељски став према влади која се налазила у Лондону. Чланак „Новог времена” од 24. новембра 1942. године извештава о великом манифестационом народном збору на позоришном тргу у

²⁴ Н. Милићевић, „Српско грађанство у окупираној Србији 1941-1944“ (необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Историја, 2016), 264.

²⁵ М. Аћимовић је, иако правник по вокацији, каријеру изградио као полицијски човек, најпре као помоћник шефа Општег одељења опште полиције Управе града Београда, а касније као шеф тог одсека. Наводно је одржавао везе и са Немцима и са Британцима, а од 1926.г. био је и масон. У влади Милана Стојадиновића био је министар унутрашњих послова 1938-1939.г. да би се почетком рата нашао на челу Савета комесара, а касније и у влади Милана Недића. Више о биографији М. Аћимовића: С. Ђирковић, Ко је ко у Недићевој Србији: 1941-1944: лексикон личности: слика једне забрањене епохе, Београд 2009, 26-28.

²⁶ „*Ви ћете дати Србији нове снаге, нов дух и нови полет*, рекао је Министар Аћимовић нишким омладинцима“, Ново време, бр. 356, 1. јули 1942.

²⁷ З. Јањетовић, „*Народним задацима*: рад на страницама колаборационистичке штампе“, у: Колаборационистичка штампа у Србији 1941-1944, (прир. А. Стојановић), Београд 2015, 346-347.

²⁸ „*Ви ћете дати Србији нове снаге, нов дух и нови полет* – Рекао је Министар Аћимовић нишким омладинцима“, Ново време, бр. 356, 1. јули 1942.

Нишу.²⁹ Збор је отворио председник градског поглаварства Јован Чемерикић, а потом су говорили министар Костић и др Радосављевић, председник Аграрне банке.³⁰ Највећи део министровог говора посвећен је квалификовању избегличке владе као главног кривца за сва дешавања која су довела земљу у тешку ситуацију, почев од преврата 27. марта, преко губитка рата, па све до комунистичког устанка 1941. године, за који су кривци „комунистички злочинци, јеврејштина, разни интернационални типови и наш друштвени олош”. Наспрам тога сада стоји новоуспостављено стање које ће донети бољу будућност. Српски народ нипошто не треба да крене пут пропасти на коју га наводе „лондонски издајници”, већ путем којим их води Милан Недић. „...пут којим Србе води њихова данашња влада, јесте пут спаса српског народа, пут благостања и срећније будућности. Ова година протекла је скоро у миру и народ се одао послу. Успоставио је државну власт и тиме осигурао будућност, али постоји опасност од агитације у име Драже Михаиловића, коју спроводе упропастители српског народа, који су се скупили у такозваној лондонској југословенској влади. То су они исти људи који су нашу земљу једном већ упропастили и сада хоће да униште и овај мир и ред у земљи, који су успостављени са толико муке и са толико жртава.”³¹ На крају свог говора Костић истиче настојање Владе да се поправи однос Срба према немачком Рајху, и још једном инсистира на миру и реду у земљи. Др Радосављевић је говорио о тешком положају занатлија, чиновника и радника и о значају планске пољопривредне производње.

Слика пропаганде кроз културно-просветну делатност

Још једно поље које је Недићева влада користила да кроз њега пропагандно делује, биле су просвета и култура. Основне политичке идеје владајућег режима служиле су као носећи стубови нове просветно-културне политике за чије је дефинисање и спровођење било задужено Министарство просвете. Као и у другим сегментима, и ту је требало напустити постојеће југословенске традиције и окренути се новим. Како историчар Александар Стојановић сматра, „због тога је основа нове културне политике била сачињена од српског национализма, националне традиције и обичаја, патријархалног морала, искривљене перцепције православног хришћанства и српске историје”.³²

У циљу спровођења културне политике и пропаганде, (зло)употребљаване су веома угледне културне установе од националног значаја, а једна од њих је била Задужбина Илије М. Коларца.³³ Ову тврдњу поткрепљује обиман чланак под именом „Отварање експозитуре Коларчевог народног универзитета у Нишу –

²⁹ „Чланови Владе српског спаса у народу – *Не дамо да српски народ улудо гине*“, Ново време, бр. 481, 24. новембар 1942.

³⁰ Јосиф Костић је био министар пошта, телеграфа и телефона, а Милош Радосављевић се на месту министра исхране и пољопривреде у Недићевој влади налазио од њеног формирања до 29. јануара 1942. године, када га је заменио Богољуб Кујунџић. Види: М. Мраовић, н. д., 163.

³¹ „Чланови Владе српског спаса у народу – *Не дамо да српски народ улудо гине*“, Ново време, бр. 481, 24. новембар 1942.

³² А. Стојановић, „Идеје, друштвено-политички пројекти и пракса владе Милана Недића (1941-1944)“, (необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Историја, 2014), 159.

³³ Исто, 182.

Захтевајмо свуда одговорног Србина!”, који извештава о свечаности која је уприличена тим поводом.³⁴ Читав чланак је посвећен говору помоћника министра просвете Владимира Велмар-Јанковића.³⁵ Он говори о Отаџбини која је „ствар народа и његове заједнице, она је израз воље народа да се одржи, она је резултат љубави сваког појединца за своју народну заједницу.” Истиче да је рад једна од основних дужности према отаџбини, а као позитивне примере у том смислу именује сељаке, занатлије, чиновништво... Њима стоје супротстављени сви они који не раде, као што су партизани и агенти, шпекуланти и политиканти. „Ко је дакле тај који не ради и мисли да треба само чекати? Пре свега онај који није ни у веселој Југославији радио, јер је у њој чекао и добијао новац са стране и за своје деструктивне намере, а то су партизани и агенти, они не раде и не желе да други раде. Они су за смрт Срба, а не за живот Срба. Не раде исто тако ни шпекуланти с новцем ни они са себичном рентом.”³⁶ У свом излагању Велмар-Јанковић се осврће и на просвету као чиниоца од кога зависи исправна духовна оријентација. Критикујући тенденције просвете у међуратном периоду, када је занемарено васпитавање омладине за дужности према отаџбини, апелује на усмеравање сваког Србина на одговорност. Осим што је врло предано и посвећено пропагирао идеје Недићеве културно-просветне политике, треба поменути да су сва излагања Велмар-Јанковића била обојена израженим уметничким надахнућем. „Отаџбина је нешто што се у свима временима, и светлим и трагичним остварује, јер она постоји само у живим људима који су способни на жртву, њу носе само она срца која су способна и на страдање...”³⁷ Свечаност је завршена говором професора Трговачке академије Константина Ђорђевића, који се не преноси, и поздравом председнику владе и Србији. „Присутни су одговорили дугим аплаузом и одушевљеним клицањем генералу Недићу, Србији и српским народу.”³⁸

Културна политика Владе народног спаса је, искривљујући чињенице из српске историје, стварала себи идеолошку подлогу за пропагандно деловање. Један од примера за то јесте Светосавска традиција. Њој је под квислиншким режимом поклањана велика пажња, па је култ Светог Саве постао синоним за национални пут и националну свест. Током окупације ово постаје општеприхваћен празник. Уз то, као своју славу су га обележавала многа друштва и организације (Национална служба за обнову Србије, Српска заједница рада и др.).³⁹ Првенствено је била школска слава, па су у складу са тим организоване и

³⁴ „Отварање експозитуре Коларчевог народног универзитета у Нишу – Захтевајмо свуда одговорног Србина!“, Ново време, бр. 313, 12. мај 1942.

³⁵ Владимир Велмар-Јанковић је рођен у Чаглићу 1895. године, а своје школовање започиње у Вараждину, да би га наставио затим на Текелијануму у Будимпешти. Права је завршио у Загребу, а каријеру је изградио у Министарству просвете, мада се истакао и у области позоришта и радија. На месту помоћника министра Велибора Јонића провео је све четири године окупације, и био је уз њега један од најистакнутијих присталица Недићевог режима. Такође, био је снажан заговорник идеје о националној и културној особености Срба што даје један расистички тон његовим идејама. Своју контролу над културом стављао је у службу свесрдне подршке и пропагирања идеологије владе Милана Недића. Погинуо је у Барселони 1976. године, где је и сахрањен. Више: А. Стојановић, н. д., 149-154.

³⁶ „Отварање експозитуре Коларчевог народног универзитета у Нишу – Захтевајмо свуда одговорног Србина!“, Ново време, бр. 313, 12. мај 1942.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

³⁹ Б. Ђорђевић, Српска култура под окупацијом, Београд 2008, 20.

прославе по школама. „Ново време” је писало о прослави Светог Саве у Нишу 1942. године, која је одржана у основној школи са истим именом, извештавајући о присуству представника власти, попут окружног начелника Младеновића и председника нишке општине Богдана Кнежевића, затим нишког епископа Јована али и великог броја родитеља и ђака.⁴⁰ У другом чланку овог листа, „Предавања о значењу Св. Саве за нашу нацију и њену културу”, говори се о извођењу представе „Растко Немањић” у нишком Народном позоришту.⁴¹ Наводи се да је том приликом свештеник Бора Миленковић одржао ученицима предавање о идејама св. Саве „као творца духовног облика нашег народа”. Говорио је како се „рушилачки комунизам окупио на национално свештенство и на светосавље”. На Синђелићевом тргу професор Мирко Јовановић одржао је предавање о улози светосавског православног духа у прошлости српског народа, а на крају је указао на тешке последице које су у верско-културном животу изазвале комунистичке идеје. Ови примери потврђују колико је светосавска традиција била експлоатисана и стављана у службу колаборационистичке идеологије и пропаганде.

У анализи пропагандног деловања квислиншке власти не треба заобићи ни просвету, којој је Влада посвећивала велику пажњу, реформишући је тако да њена васпитна улога иде строго у правцу усађивања националних идеја. То је постигано изменом наставних програма, броја школа, и селекцијом наставног кадра, што је подразумевало одстрањивање свих „непоузданих”⁴² наставника. Штампана је редовно доносила извештаје о раду просветних власти на остварењу овог задатка. Низ чланака које „Ново време” доноси током 1942. године даје вести о родитељским састанцима у нишким школама, који се описују као врло посећени, а на њима су предавања држали директори, учитељи и професори. Углавном се говорило о истим темама, као што је „потреба што присније сарадње између наставника и ђачких родитеља”, а указивало се на „дужности српске мајке у васпитању омладине”, као и на „потребу нашег правилног националног става”.⁴³

На крају, вреди поменути и чланак који извештава о отварању нишког огранка Немачког лектората, чије су активности обухватале предавања, течајеве немачког језика, књижевне вечери и сл. У тексту чланка се говори о припремама за отварање овог лектората, а наводе се и лектори који ће радити у овој испостави, на челу са др Рудолфом Братанићем.⁴⁴ Циљ је био да се овим путем пропагира немачка култура, те да се немачка цивилизација приближи српском народу. Према мишљењу Слободана Керкеза, Немачки институт са својим лекторатима имао је задатак да покаже да је српска култура незамислива без утицаја Немачке, али и да путем науке „врши идеолошку индоктринацију и шири утицај нацизма у

⁴⁰ „Прослава св. Саве у Нишу“, Ново време, бр. 236,7. фебруар 1942.

⁴¹ „Предавање о значењу Св. Саве за нашу нацију и њену културу“, Ново време, бр. 296, 21. април 1942.

⁴² Израз „непоуздани“ употребљава Слободан Керкез, а односи се на наставнике који су отпуштани из службе јер нису били Срби по рођењу или нису показивали „вољу и осећање да им је стало до што скоријег оздрављења Србије“. Такође су отпуштани Јевреји, комунисти и они који су испољавали ослободилачке тежње. Види: С. Керкез, Образовно-културне прилике у Недићевој Србији, Ниш 2008, 104.

⁴³ „Састанци родитеља и наставника у Нишу“, Ново време, бр. 306, 2. мај 1942.

⁴⁴ „Отварање немачког лектората у Нишу“, Ново време, бр.306, 2. мај 1942.

Србији.”⁴⁵

Закључак

Из свих ових примера узетих из „Новог времена”, може се закључити да су постојала нека општа места у пропаганди колаборационистичке владе, односно одређене формулације и идеје на којима се инсистирало, и које се, као матрица, неизоставно провлаче кроз све видове тог пропагандног деловања. Често се помињу ред, рад, мир и слога, национално јединство, национални дух, нове снаге, нови поредак, потреба да се следи политика председника Недића, као једини пут српског спасења и сл. Све то је било у складу са десничарским карактером актуелне владе, али и инструктирано од стране немачких окупационих власти. Немци су настојали да одрже строгу контролу у свим сегментима политичког и друштвеног живота у окупираној Србији, првенствено у циљу одржања сигурности своје власти и заштите сопствених интереса.

---

⁴⁵ С. Керкез, н. д., 189.

Литература

- Дејановић, Драгољуб, Мирослав Миловановић, Мирослав Миловановић и Ђорђе Стаменковић. Ниш у вихору ослободилачког рата (1941-1945). Нови Сад 1968.
- Ђорђевић, Бојан. Српска култура под окупацијом. Београд 2008.
- Јањетовић, Зоран. „На радним задацима: рад на страницама колаборационистичке штампе”. У: Колаборационистичка штампа у Србији 1941-1944. Књига 1 (приредио Александар Стојановић). Београд 2015.
- Милићевић, Наташа. „Српско грађанство у окупираној Србији 1941-1944”. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Историја, 2016.
- Мирчетић, Драгољуб и Драгољуб Дејановић. „Окупатор и контрареволуционарне снаге”. У: Историја Ниша, Књига 3. Ниш 1986. (уредник Даница Милић).
- Михаиловић, Вуко. Пропаганда и рат. Београд 1984.
- Мраовић, Маријана. „Пропаганда владе Милана Недића (1941-1944)”. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Историја, 2015.
- Петковић, Радивоје. Од кмета до градоначелника. Ниш 2012.
- Петрановић, Бранко. Србија у Другом светском рату 1939-1945. Београд 1992.
- Стојановић, Александар. „Идеје, друштвено-политички пројекти и пракса владе Милана Недића (1941-1944)”. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Историја, 2014.
- Тирковић, Симо. Ко је ко у Недићевој Србији: 1941-1944: лексикон личности: слика једне забрањене епохе. Београд 2009.

Штампа

Ново време (1942)